

- source=govuk_home&utm_medium=refferal&utm_campaign=upstream. – Date of access: 01.06.2022.
6. CBP warns about the phone scam [Electronic resource] / U.S. Customs and Border Protection. – Mode of access: <https://www.cbp.gov/newsroom/national-media-release/cbp-warns-against-phone-scams>. – Date of access: 01.06.2022.
  7. WCO News Magazine [Electronic resource] // World Customs Organization : [website]. – Mode of access: <http://www.wcoomd.org/en/media/wco-news-magazine.aspx>. – Date of access: 01.06.2022.

М. Г. Ясінская (Беларусь)

ПРЫКМЕТЫ САТЫРЫ Ў АПОВЕСЦІ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА «ЦЫГАНСКІ КАРОЛЬ»

Пад сатырай разумеюць «прыныцып мастацкага адлюстравання, заснаваны на камічным выкрыўцы паасобных адмоўных жыццёвых з’яў» [2, с. 289]. Калі ў гумары адмоўнае малюецца ў нязлобным, жартоўным ключы, то ў сатыры негатыўныя з’явы востра і бязлістасна высмейваюцца пры дапамозе разнастайных мастацкіх прыёмаў і сродкаў: гіпербалізацыі, гратэску, фантазіі, іроніі, сарказму і інш.

Нацыянальная сатырычная літаратура прадстаўлена яркімі творамі, напісанымі ў розныя гістарычныя перыяды: «Прамова Мялешкі» і «Ліст да Абуховіча», «Тарас на Парнасе» К. Вераніцына і «Энеіда навыварат» В. Равінскага, вершы Ф. Багушэвіча і п’есы В. Дуніна-Марцінкевіча, раман «Запіскі Самсона Самасуя» А. Мрыя, шматлікія байкі і камедыі К. Крапівы... Разнапланавая ў жанравых адносінах мастацкая спадчына У. Караткевіча таксама ўключае ў сябе сатырычныя тэксты, у прыватнасці, аповесць «Цыганскі кароль».

Дзеянні ў творы адбываюцца ў канцы XVIII ст., якраз перад падзелам Рэчы Паспалітай. Вядома, што для Беларусі гэты былі вельмі складаныя часы: забарона роднай мовы, падзенне шляхты, раз’яднанне і непаразуменне ўлады. У. Караткевіч паказаў праблемы грамадства XVIII ст. на прыкладзе «цыганскага каралеўства» Якуба Знамяроўскага.

Так, аўтар высмейвае цыганскага караля, які кіраваў не толькі сваімі падданымі, але і бутэлькай. «Мая свентая воля. Я – кароль. Хачу – плюю, хачу – голым шпацырую...» [1, с. 80]. Гэтыя словы Знамяроўскага вельмі добра яго характарызуюць: не кароль, а смех. Нават бойку за маёнтак шляхціча Яноўскага ён змог ператварыць у звычайную п’янку. Письменнік у з’едлівых інтанацыях апісвае вынікі гэтай вайны: «Але і страты былі вялікія: адзін шляхцюк адбіў

пячонкі, упаўшы з воза; два захлынуліся віном у склепе; пяць чалавек абпіліся да смерці. Яны загінулі за радзіму. Забітых агнястрэльнай і халоднай зброяй не было. Параненых было шэсць. Кантужаных атынкоўкаю – тры. Акрамя таго, «кароннаму суддзі» вышэйпамянёная свіння адела вуха. Свінню за гэта ранацаю прысудзілі да страты і з’елі пад чорнай падліваю. Нарабілі брыдкасцей і насаволілі – у ахвоту» [1, с. 105].

Менавіта такія людзі акалялі цыганскага караля. Сярод прыбліжаных вялікага ўладара вылучаецца мітрапаліт, які «мае частыя спатканні з зялёным зміем» [1, с. 80] і якога аўтар асабліва востра высмейвае. «Два гайдукі ўцягнулі з суседніх дзвярэй «мітрапаліта» з сенам у валасах і коса насунулі яму на галаву штосьці падобнае на мітру. Мітрапаліт звесіў галаву і ціха мыкаў, парываючыся нешта сказаць. Паюк, што стаяў за крэслам караля, паклаў перад святым айцом на пюпітр тоўстую біблію» [1, с. 88]. Ласы да бутэлькі, гэты чалавек нават набажэнства не можа правесці, а на яго пропаведзі ўвогуле нельга без смеху глядзець. Ды толькі гэта не так смешна, як брыдка і агідна. Пачынаеш задумвацца, як можа чалавек, што павінен служыць узорам і весці за сабой іншых, дайсці да такога нечалавечага стану. Пры стварэнні вобраза мітрапаліта У. Караткевіч актыўна звяртаецца да гіпербалы (рэзкага перабольшання), прадкрэсліваючы і ўзбуйняючы заганы персанажа.

Увогуле ў творы шмат перабольшанняў, але гэта зроблена для таго, каб ва ўсёй «прыгажосці» паказаць цыганскае каралеўства Якуба Знаяроўскага, выявіць адносіны аўтара да паводзін і ўчынкаў герояў. Самая яркая гіпербала ў аповесці ўжыта ў дачыненні да любімага занятку шляхты – п’янкі. Шляхцюкі пілі ў такіх аб’ёмах, што, здаецца, звычайны чалавек і паловы не вытрымаў бы. Яноўскі «звык да штодзённай нормы ўжывання віна шляхецкай вялікай сям’ёй – дванаццаць бутэлек... А тут на стол усё цягнулі і цягнулі бутэлькі «мядзвездзікі», «удовы», маленькія бочачкі... Але стрыжнем вячэры была вялікая чаша, у якую ўваходзіла пяць бутэлек віна і яшчэ тры ў накрывку. Сапраўдны пітун павінен быў піць не глытаючы, каб віно проста пералівалася ў горла» [1, с. 90]. Аднак сапраўдным дзівам быў п’янога-мітрапаліт, які «стаў амаль цвярозы, і толькі збытак вінных пароў выходзіў праз яго голую галаву, якая курылася, як вулкан» [1, с. 90].

Яшчэ адной прыкметай сатырычнага твора з’яўляецца гратэск – мастацкі прыём, які «заклучаецца ў парушэнні сапраўдных форм і памераў рэчаў і прадметаў, у спалучэнні рэальнага з фантастычным, трагічнага са смешным, у наўмысным перабольшанні ці змяншэнні з’яў рэчаіснасці» [2, с. 97]. Самая яркая гратэская сітуацыя – пакаранне Якуба Знаяроўскага: «Яго схпілі, засунулі нагамі ў мех, выцягнуўшы рукі над галавою. Пасля ў тую самую торбу палезла нагамі старая цыганка, вельмі падобная на ведзьму: сівыя пасмы, глыбока праваленыя вочы, кручкаваты нос» [1, с. 124]. А пасля цыганскага караля адлупцавалі – такое пакаранне ўладара сапраўды выглядае смешна і нівеліруе ўвесь драматызм здарэння. Тое, што адбывалася далей, ужо падобна

на трагікамедыю: цыгане не скінулі караля з трона, а, наадварот, папрасілі яго правіць далей, але ўжо з некаторымі паслабленнямі.

У сітуацыі з пакараннем Знамяроўскага ёсць нешта нерэальнае, бо на самой справе не магло быць такой кары для караля. Фантастычным бачыцца і тое, што за такі здзек, за такую ганьбу Якуб прабацае сваіх падданных. Але ў гэтым і заключаецца сэнс гратэску: спалучаць рэальнае з нерэальным, трагічнае з камічным, каб завастрыць праблему, паказаць яе ў сатырычным ракурсе.

Важнымі прыкметамі сатырычнага твора з'яўляюцца іронія (прыхаваная насмешка) і сарказм (з'едлівая насмешка). Героём, з вуснаў якога так і ліюцца іронія і сарказм, з'яўляецца медыкус Якуба Знамяроўскага. Гэта адзіны чалавек з прыбліжаных караля, што не страціў чалавечага аблічча. Ён бачыць усю бязглуздзіцу, якая адбываецца ў цыганскім каралеўстве, але нічога з гэтым не можа зрабіць. Адзіным сродкам змагання ў яго застаецца мова. Менавіта медыкус – носьбіт аўтарскай пазіцыі. Гэты чалавек не паважае нікога ў цыганскім каралеўстве і вельмі красамоўна, у іранічнай форме выказвае свае адносіны да іншых. «Ну, пакажы ж ты мне свой шчыры беларускі нос», – звяртаецца медыкус да гайдука, звычайнага мужыка. А далей удакладняе: «Бачыце, Яноўскі, якая кірпа: за тры сажні курнай хатай тхне, а спытайце яго, што ён павінен рабіць» [1, с. 87].

Менавіта праз сарказм медыкус паказвае сваё абурэнне станам рэчаў у цыганскім каралеўстве і ўвогуле ва ўсёй краіне. «Нічога, у нас цяпер цывілізацыя, зацны пане. Не паляць, а вешаюць...» [1, с. 82]; «Чалавек менавіта такая самая худоба, як свіння, і адрозніваецца ад яе толькі здатнасцю размаўляць, складаць вершы ды яшчэ тым, што ён бывае горшы за самую горшую свінню» [1, с. 82]; «Мы цяпер, літасцю нашай шляхты і добранькага пана бога, зрабіліся такім народам, што ў нас цыганскае каралеўства – вялікая дзяржава, а бойка на палявой мяжы – знешняя палітыка...» [1, с. 85], інш.

Такім чынам, шырокае выкарыстанне гіпербалы, гратэску, іроніі, сарказму ў аповесці У. Караткевіча «Цыганскі кароль» дазваляюць адносіць яе да сатырычнай літаратуры. Гэтым творам пісьменнік годна працягнуў традыцыі нацыянальнай сатырычнай прозы, зрабіў важкі ўнёсак у беларускае мастацтва слова.

Літаратура

1. *Караткевіч, У.* Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1987–1990. – Т. 2 : Аповесці, апавяданні, казкі. – 1988. – 511 с.
2. *Рагойша, В.* Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапам. / В. Рагойша. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2001. – 384 с.